

RECENZJA

Ewelina Ewa Gwara*

**RECENZJA KSIĄŻKI MARTY DORENDY-
-ZABOROWICZ, *NOWE CIVIL SOCIETY? ROLA
INTERNETU W FUNKCJONOWANIU SPOŁECZEŃSTWA
OBYWATELSKIEGO W POLSCE*, WYDAWNICTWO MADO,
TORUŃ 2014 (356 STRON)**

Marta Dorenda-Zaborowicz jest doktorem nauk humanistycznych. Wykłada w Katedrze Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Jej zainteresowania badawcze dotyczą w głównej mierze funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego w Internecie. Ponadto, jest autorką kilkunastu artykułów naukowych odnoszących się do problematyki nowych mediów, marketingu w social mediach czy też roli portali społecznościowych. Jej najnowsza książka łączy w sobie zagadnienia związane z rozwojem społeczeństwa obywatelskiego i nowych mediów. Z pewnością należy przyznać, iż jest to pierwsza tak rozległa publikacja traktująca o wpływie i funkcjach Internetu w budowaniu *civil society*.

Problematyka społeczeństwa obywatelskiego w ostatnich latach bardzo często pojawia się w dyskursie publicznym. Być może dlatego, że przed 1989 r. w Polsce skutecznie niszczone przejawy obywatelskości, a więc i możliwości badawcze nad tym zjawiskiem były ograniczone. Polskie społeczeństwo obywatelskie mogło odrodzić się dopiero wraz z upadkiem komunizmu i wprowadzaniem procesów demokratyzacji, które stanowią podstawę *civil society* (Ogrodziński 1991).

* Mgr, Katedra Socjologii Wsi i Miasta, Instytut Socjologii, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Uniwersytet Łódzki, ul. Rewolucji 1905 r. nr 41/43, 90-214 Łódź, ewelina.gwara@wp.pl.

Jak zauważają badacze, poziom obywatelskości Polaków przyjmuje stosunkowo niskie wskaźniki, aczkolwiek warto podkreślić, iż systematycznie wzrasta (Sasiński 2012). Dotychczas naukowcy w swych pracach skupiali się na przedstawieniu istoty społeczeństwa obywatelskiego, jego definicji, funkcji oraz korzyści, jakie ze sobą niesie (Witkowska, Wierzbicki 2005; Kościński, Misztal 2008). Przejawy obywatelskości przede wszystkim były badane na gruncie lokalnym, w lokalnych społecznościach. Marta Dorenda-Zaborowicz podjęła próbę zanalizowania nowego typu społeczeństwa obywatelskiego, które rozwija się dzięki nowym technologiom komunikacyjnym.

Książka składa się z pięciu rozdziałów oraz podsumowania. Dwa pierwsze dotyczą metodologicznych i teoretycznych założeń pracy. Kolejne zaś stanowią analizę uzyskanych wyników podczas prowadzonych badań.

W pierwszym rozdziale – założenia metodologiczne – autorka zaprezentowała główny problem badawczy, mianowicie: czy Internet doprowadził do wykształcenia nowego typu społeczeństwa obywatelskiego, czy też wywołał jedynie powstawanie nowych form jego działania? Badaczka postawiła również trzy obszerne pytania szczegółowe dotyczące: zmian zachodzących pod wpływem Internetu w relacjach między obywatelami a politykami; zmian zachodzących pod wpływem Internetu w powstawaniu i funkcjonowaniu inicjatyw obywatelskich w Polsce oraz wpływu rozwoju technologii informacyjnych na funkcjonowanie organizacji pozarządowych w Polsce. Każdemu z powyższych trzech pytań został poświęcony jeden rozdział w niniejszej książce. Autorka, badając wybrane zjawiska, posłużyła się analizą treści, zaznaczając, iż „stosowaną w pracy techniką badawczą będzie krytyczna interpretacja treści stron internetowych” (Dorenda-Zaborowicz 2014: 18).

W drugim rozdziale zawierającym założenia teoretyczne badaczka dokonała przeglądu analiz związanych z obywatelskością sieciową. Przedstawiła zarówno klasyczne ujęcie obywatelskości, powołując się między innymi na poglądy K. Dziubka, P. Pettita czy B. Barbera. W dalszej części autorka skupiła się na zaprezentowaniu głównych teorii społeczeństw sieciowych, rozpoczynając od klasycznej już teorii M. Castellsa, po gruntowną analizę wpływu sieci cyfrowych na społeczeństwo D. Barneya czy koncepcję Matthew Hindmana o micie cyfrowej demokracji. W książce nie zabrakło również szczegółowego przedstawienia poglądów Jürgena Habermasa o społeczeństwie obywatelskim czy też dotyczących wpływu nowych technologii komunikacyjnych na przebieg działania komunikacyjnego i kształtowania się opinii publicznych. Ponadto, autorka odwołała się do jednych z najnowszych teorii odnoszących się do społeczeństw sieciowych, a mianowicie między innymi do nowej koncepcji sfery publicznej i nowej obywatelskości opisanej w książce Yochai Benklera *Bogactwo sieci*. Autor zwraca w niej uwagę, iż dostęp do kształtowania dyskursu w sferze publicznej za pomocą nowoczesnych technologii jest nierównomierny. Tylko niektóre jednostki mogą swobodnie uczestniczyć w debacie publicznej, a jest to związane z cyfrowym podziałem

(*ibidem*: 77–80). W konsekwencji opinia publiczna kształtowana jest przez nie-liczne grono jednostek elitarnych (*ibidem*: 85). Autorka przedstawiła także klasyfikację form cyberaktywizmu stworzoną przez Sandora Vegha, która obejmuje trzy płaszczyzny: lobbingu, mobilizacji oraz akcji/reakcji (*ibidem*: 87). Ostatnią z zaprezentowanych przez badaczkę teorii była koncepcja Daniela Midera o formach partycypacji politycznej w Internecie. Można zatem stwierdzić, iż autorka bardzo szczegółowo nakreśliła ramy teoretyczne problemu badawczego, sięgając do różnego rodzaju teorii, zarówno starszych, już popularnych, jak i najnowszych.

Trzeci rozdział książki jest próbą odpowiedzi na pierwsze szczegółowe pytanie problemowe: jakie zmiany w relacjach między obywatelami a politykami zachodzą pod wpływem Internetu? Aby na nie odpowiedzieć, autorka zbadała strony internetowe niezależnych mediów o profilu polityczno-społecznym (poland.indymedia.org; wiadomosci24.pl; niezalezniemedia.pl), strony internetowe programów dotacyjnych Fundacji Batorego („Masz głos, masz wybór”) oraz blogi o tematyce polityczno-społecznej (prowadzone przez polityków, publicystów i internautów niezwiązanych zawodowo z polityką). Marta Dorenda-Zaborowicz dokonała szczegółowej charakterystyki każdego ze źródeł danych, opisując jego strukturę, historię powstania, funkcje, jakie pełni. Zanim jednak zaprezentowała swoje wyniki badań, dokonała wstępu teoretycznego, jaką rolę sprawują interaktywne media w systemach demokratycznych oraz opisała internetową sferę publiczną, co okazało się bardzo przydatne w dalszym poznawaniu publikacji. Autorka zauważa, że władza w społeczeństwie sieciowym ma charakter rozproszony, krąży w sieciach, lecz aby posiadać ową władzę nie wystarczy jedynie zaistnieć w Internecie, chociażby poprzez założenie bloga – należy wykazać się przy tym ciągłą aktywnością (*ibidem*: 180). Badaczka na podstawie zebranych wyników twierdzi, iż na polskim gruncie nie do końca spożytkowano potencjał niezależnych środków przekazu. Brakuje wobec tego znaczących zmian w przekazie medialnym. Jak dalej pisze, wspomniane środki zaspokoiły jedynie potrzeby „swobodnej ekspresji autorów” (*ibidem*: 182). Także uczestnictwo w życiu publicznym i działania strażnicze¹ nie cieszyły się aż takim zainteresowaniem obywateli, jak przypuszczała autorka. Częściej działania te były realizowane przez organizacje pozarządowe. Być może właśnie to wpłynęło na mniejszą aktywność pojedynczych obywateli. Analiza blogów polityczno-społecznych z kolei wykazała, iż nie mają one znaczącego wpływu na zmiany w sferze funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego. Ani politycy, ani publicyści, ani internauci nie byli w stanie zmobilizować obywateli do żywej komunikacji sieciowej.

Kolejny rozdział książki stanowi odpowiedź na pytanie: jakie zmiany w powstawaniu oraz funkcjonowaniu inicjatyw obywatelskich w Polsce zachodzą pod wpływem Internetu? Badaczka, aby odpowiedzieć na tak postawione pytanie

¹ Działania polegające na kontroli obywatelskiej przedsięwzięć realizowanych przez samorządy, instytucje i osoby publiczne (B a t k o - T o ł u ć 2008).

szczegółowe, dokonała analizy stron internetowych, na których są organizowane inicjatywy obywatelskie. Głównym przedmiotem badań był serwis bzzz.net, który, jak zaznaczyła autorka, w całości poświęcony jest przestrzeni obywatelskiej. Badaczka na początku rozdziału scharakteryzowała pojęcie partycypacji oraz przedstawiła działania typu *Internet-based* i *Internet-supported* (Dorenda-Zaborowicz 2014: 190), które sprzyjają pojawianiu się inicjatyw obywatelskich. Kolejno zostały one przez nią skategoryzowane na cztery typy inicjatyw obywatelskich:

- 1) działania wspierane przez Internet o niskim poziomie kosztów transakcyjnych,
- 2) działania wspierane przez Internet o wysokim poziomie kosztów transakcyjnych,
- 3) działania oparte na Internecie o niskim poziomie kosztów transakcyjnych,
- 4) działania oparte na Internecie o wysokim poziomie kosztów transakcyjnych (*ibidem*: 193).

Do pierwszego typu zostały zakwalifikowane wpłaty pieniężne (za pomocą narzędzia *click-to-give*), zachowania konsumenckie (np. *Fair Trade Movement* – ruch sprawiedliwego handlu) oraz demonstracje (np. „Nie dla ACTA”). Autorka doszła jednak do wniosków, iż działania te nie przyczyniły się do powstania komunikacji nowej jakości, mającej pozytywny wpływ na rozwój społeczeństwa obywatelskiego. Internet w powyższych przypadkach zazwyczaj pełnił jedynie pomocniczą rolę, usprawnił komunikację pomiędzy podmiotami społeczeństwa obywatelskiego a odbiorcami, lecz nie skrócił pomiędzy nimi dystansu.

Drugi typ działań objął: transnarodowe demonstracje (tutaj również podano przykład „Nie dla ACTA”), *Sit-In*² (akcja „Kolorowa Niepodległa – faszyzm nie przejdzie”) oraz niszczenie własności (np. zajęcie lokalu, w którym znajdował się zamknięty kilka lat wcześniej Bar Prasowy). Jak się okazało i te działania nie wpływają na powstawanie nowych obszarów działań w sieci w kontekście funkcjonowania *civil society*.

Trzeci typ działań dotyczył: petycji *online* (np. petycja w sprawie ACTA zamieszczona na facebook.com) i ataków spamerów („hacktywizm”). Nie mniej jednak, pomimo zmienionej formy petycji, jej istota pozostała zachowana. Jeśli chodzi o ataki spamerów, Autorka twierdzi, iż wykorzystują bardzo efektywnie możliwości techniczne Internetu, aczkolwiek nie wpływa to na wykształcenie się za ich przyczyną nowych narzędzi i obszarów działania społeczeństwa obywatelskiego.

Ostatni już, czwarty typ obejmuje: działania mediów alternatywnych, *culture jamming*³ czy hacktywizm. Opierają się one jednak na znanych już dawniej zjawia-

² „Forma akcji bezpośredniej, polegającej na zajęciu terenu, w celu promowania określonych celów lub przeciwnie – wyrażeniu sprzeciwu” (Dorenda-Zaborowicz 2014: 212).

³ Można przetłumaczyć ten zwrot, jako zagłuszanie kultury, nadawanie przekazom nowego znaczenia, często za pomocą ironii czy satyry (Dorenda-Zaborowicz 2014: 222–223).

skach, nowatorska jest jedynie forma ich przekazu. Jak zaznacza Autorka, „w powyższej kategorii działań rozwój Internetu nie wpłynął na powstanie jakościowej zmiany funkcjonowaniu społeczeństwa obywatelskiego w Polsce” (*ibidem*: 229). Podsumowując, powyższe działania, wchodzące w skład czterech typów inicjatyw obywatelskich, nie zaowocowały wykształceniem się nowych obszarów funkcjonowania, a wyłącznie zaadaptowały istniejące w przeszłości formy aktywności.

Piąty rozdział książki jest z kolei odpowiedzią na pytanie: w jaki sposób rozwój technologii informacyjnych wpływa na funkcjonowanie organizacji pozarządowych w Polsce? Po przedstawieniu charakterystyki organizacji wchodzących w skład trzeciego sektora Autorka zaprezentowała, w jaki sposób organizacje mogą wykorzystać przestrzeń Internetu do swoich działań. Po pierwsze, jak dalej pisze, może być ona narzędziem informowania, czyli za pomocą Internetu NGOs mogą kontaktować się z odbiorcami, rozpowszechniać informacje czy też sieciować (zrzeszać się). Po drugie, może stanowić narzędzie mobilizacji, a więc umożliwiać pozyskiwanie wolontariuszy czy nowych współpracowników; tworzyć sieci organizacji pozarządowych; nawiązywać wielosektorową współpracę; prowadzić interwencyjne, edukacyjne i strażnicze aktywności. Po trzecie, organizacje za pomocą Internetu mogą pozyskiwać wsparcie zarówno rzeczowe, jak i finansowe.

Z badań Marty Dorendy-Zaborowicz wynika, że niektóre z analizowanych organizacji pozarządowych chętnie sięgały do powyższych narzędzi informowania, mobilizacji i pozyskiwania wsparcia, nie mniej jednak nie jest to na dzień dzisiejszy, powszechnym standardem w prowadzeniu instytucji non-profit. Autorka w piątym rozdziale poruszyła też bardzo ciekawą kwestię, jaką jest e-wolontariat. W Polsce na razie funkcjonuje jedna witryna: e-wolontariat.pl, na której można w wirtualny sposób wykonać powierzone nam zadania wolontariackie (związane np. z gromadzeniem i zarządzaniem wiedzą, ruchem samopomocy i wsparcia, e-dobroczynnością). Organizacje pozarządowe mają więc duże pole do popisu w zakresie ułatwiania prowadzonych przez siebie działań. Jednak, Autorka zauważa, iż wiele z ciekawych form aktywności w przestrzeni wirtualnej jest pomijanych. Większość organizacji nie dostrzega, jak wielki potencjał drzemie w nowoczesnych formach komunikacji.

Podsumowując, książka *Nowe civil society? Rola Internetu w funkcjonowaniu społeczeństwa obywatelskiego w Polsce* Marty Dorendy-Zaborowicz jest interesującą pozycją literaturową. Autorka podeszła bardzo innowacyjnie do niemłodego już zagadnienia społeczeństwa obywatelskiego i ukazała jego nowe wymiary, jak i nowe możliwości, które przed nim stoją. Badaczka rzetelnie i dokładnie przygotowała część merytoryczną, nierzadko korzystając z literatury zagranicznej. Część empiryczna również została sumienne wykonana i rozlegle przedstawiona, aczkolwiek w pierwszym z rozdziałów stanowiących opracowanie badań, można było się niekiedy pogubić w natłoku informacji. Być może, gdyby autorka więcej informacji starała się zawrzeć w przejrzystych tabelkach, czytelnik nie miałby

większego problemu z poradzeniem sobie w odczytywaniu wyników. W tej części zabrakło również bardziej klarownego podsumowania. Nie mniej jednak, jest to dalece nowatorska publikacja, która zasługuje na uznanie i należy traktować ją jako podstawę, punkt wyjścia do dalszych badań nad zmianami w *civil society*. Z pewnością jest to obowiązkowa lektura dla teoretyków i badaczy nowych form społeczeństwa obywatelskiego.

Bibliografia

- Batko-Tołuć K. (2008), *Co to jest strażnictwo?*, http://archiwum.watchdogportal.pl/125,29,-co_to_jest_straznictwo.html (dostęp 27.02.2015).
- Dorenda-Zaborowicz M. (2014), *Nowe civil society? Rola Internetu w funkcjonowaniu społeczeństwa obywatelskiego w Polsce*, Wydawnictwo MADO, Toruń.
- Kościański A., Misztal W. (2008), *Spółeczeństwo obywatelskie: między ideą a praktyką*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa.
- Ogrodziński P. (1991), *Pięć tekstów o społeczeństwie obywatelskim*, Wydawnictwo ISP PAN, Warszawa.
- Sasinowski H. (2012), *Spółeczeństwo obywatelskie i jego rola w budowie demokracji*, „Economy and Management”, nr 1, s. 30–47.
- Witkowska M., Wierzbicki A. (red.) (2005), *Spółeczeństwo obywatelskie*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa.